

ALGUNES CONSIDERACIONS A L'ENTORN DE LA DISTRIBUCIÓ I LA SONORITAT DE LES CONSONANTS AFRICADES EN ALGUERÈS*

1. INTRODUCCIÓ

A partir d'algunes consideracions recollides a *El català de l'Alguer* (Bosch 2002), i més enllà de l'ocurrència i la distribució dels fonemes africats en alguerès (a més de les realitzacions africades de /ʃ/ inicial de mot o postconsonàntica i de /ʒ/ en tots els contextos, amb casos esporàdics de [ʒ] com ara *brujar* [bru'ʒa] i *camijola* [kami'ʒora]), l'objectiu d'aquest article és de donar compte de les diverses realitzacions al·lofòniques d'aquests fonemes a final de mot.

És en aquest context on els fonemes en qüestió se sotmeten a regles de sil·labificació postlèxica, sovint relacionades amb l'aparició de la vocal epentètica final [i] o amb elisions en determinades codex consonàntiques (Kuen 1932: 156-157; Bosch 2002: 141-143; Lloret & Jiménez 2008: 65-69, 72-74), que determinen canvis de sonoritat, no sempre d'acord amb els paràmetres de l'assimilació regressiva de la sonoritat en català. Ens referim a seqüències com ara *tots me miren* [ˌtoʦi ma 'mيران], *tens el martell* [ˌtentsi l maɫ'tel], *veig el cel* [ˌvetʃi l sel as'kur], *calçons curts curts* [kaɫʦonts kuɫʦi 'kuɫʦ], *germans i germanes* [dʒalˌmans i dʒalˌmanas], *mig alguerès* [ˌmitʃ aɫga'res], *pels animals* [peɫdʒ aniˌmaɫʦ], i *els altres* [i l'dʒ aɫtrus], *als jugadors* [az dʒuɣaˌroɫʦ], etc.

Aquesta contribució tractarà tres aspectes. En primer lloc, tractarem sobre la distribució o ocurrència de les realitzacions africades (alveolars i prepalatals) en alguerès, independentment de la seva caracterització fonològica, que no és objecte d'aquest estudi. En segon lloc, tractarem de la caracterització d'algunes codex complexes amb africada final -C+[ʦ] determinades per la presència del morf de plural /z/. Veurem un seguit de processos analògics amb alternança de

(*) Aquest treball forma part del projecte d'investigació FFI2010-22181-C03-02, finançat pel MICINN i el FEDER, i del grup de recerca consolidat 2009SGR521, finançat per la Generalitat de Catalunya.

realitzacions -V[nts̄] i -V[lts̄], sempre amb intervenció d'un procés d'africació, al marge de l'ensordiment d'obstruents finals. Ens referim a casos com [saj'gronts̄] per *sanglots* i [kara'rolts̄] per *carrerons* o [ka'felts̄] per *cafès*, per analogia amb realitzacions regulars com *cançons* [kan'tsonts̄] i *servidors* [salvi'rolts̄] o *conills* [ku'nilt̄s̄], respectivament. Finalment, descriurem la sonoritat de les africades a final de mot seguides de vocal o de consonants inicials de mot. En aquest cas, observarem la incidència de la vocal epentètica [i] (per restriccions sil·làbiques de l'alguerès) i de determinades elisions vocàliques, que condicionen processos de sil·labificació postlèxica. Parlem de casos com *tots me miren* [tots̄i ma 'miran] i *mig alguerès* [mit̄ at̄ga'res]; i parlem també de mers processos de resil·labificació, com *pels animals* [peldz̄ ani'malts̄], a vegades amb assimilacions com *als jugadors* [az d̄ʒuʎa'rolts̄].

Les dades lingüístiques han estat extretes d'etnotextos i altres estudis publicats (Bosch & Armangué 1995; Bosch & Sanna 1996; Veny & Pons 1998; Bosch & Scala 1999), a més de les aportacions de l'estudiós de l'alguerès Luca Scala.

2. DISTRIBUCIÓ D'AFRICADES EN ALGUERÈS

2.1 Africada prepalatal sorda

La realització africada prepalatal sorda ([t̄ʃ]) apareix en els contextos (1)-(5):

(1) *Posició inicial de mot*

xapa	[t̄ʃapa]	'aixada'	xisto	[t̄ʃistu]	'malnom'
xu ~ xa	[t̄ʃu] ~ [t̄ʃa]	'en ~ na' ¹			

(2) *Posició postconsonàntica*

carxofa	[ka't̄ʃɔfa]	
aganxar	[aɣan't̄ʃa]	'agafar, enxampar'
Coberxada	[kuba't̄ʃara]	(topònim)

(3) *Posició final de mot (en codex complexos de formes verbals [primera persona del singular del present d'indicatiu, primera conjugació])*

arranj	[a'ran't̄ʃ]	'arranjo'	menj	[men't̄ʃ]	'menjo'
penj	[pen't̄ʃ]	'penjo'	viatj	[vi'at̄ʃ]	'viatjo' ²

1. Cf. *Xu Andria* [t̄ʃan'dria], amb elisió vocàlica (Bosch 2002: 143).

2. Per als efectes a l'estructura sil·làbica provocades per la desinència zero de l'alguerès, veg. Lloret (2004). Cf. també Wheeler (2005).

(4) Posició final de mot (en codex simples de formes verbals [primera persona del singular del present d'indicatiu])

bruj	[^l 'bruʃ]	'cremo' ³	frig	[^l 'fritʃ]	'fregeixo'
llig	[^l 'liʃ]	'llegeixo'	pitj	[^l 'pitʃ]	'pitjo'

(5) Posició final de mot (en codex simples d'altres categories gramaticals)

desig	[da'ziʃ]	maig	[^l 'matʃ]
mig	[^l 'mitʃ] ⁴		

A (3)-(5) s'aplica l'ensordiment d'obstruents finals.⁵

En relació amb els casos (1)-(2), convé advertir, des d'una òptica diacrònica, que als *Registres de danys* (1683-1829) i *Registres d'estimes de fruita* (1783-1829) de la *Barracelleria* algueresa ja trobem indicis ortogràfics amb <ch-> ~ <chi-> o bé <c-> (+ <e, i>) ~ <ci-> (+ <a, o, u>) —per mimetisme del castellà, primer; i de l'italià, després— que abonen aquesta realització africada amb [tʃ], tant en posició inicial com postconsonàntica: «barranchels», «chapa», «choba», «escarchofas»; «asmuchiadas», «chiapa», «chiobar», «Peruchiu» (antropònim); «arcipreste», «barrancels», «faciganu»; «cioba», «ciubar», «Concias» (topònim), «faciat», «fataciu» (Bosch 1999a: 31-32; Bosch 2002: 143; Bosch 2008: 37).

2.2 Africada prepalatal sonora

La realització africada prepalatal sonora ([dʒ]) apareix en els contextos (6)-(9):

(6) Posició inicial de mot

gelós	[dʒa'ros]	genoll	[dʒa'nol]
girar	[dʒi'ra]	ja	[^l 'dʒa]
Joan	[dʒu'an]	Josep	[dʒu'ze] ⁶
jove	[^l 'dʒova]	juliol	[dʒuri'ol]
juny	[^l 'dʒun]		

(7) Posició postconsonàntica

taronja	[ta'rɔndʒa]	urgent	[ur' ^l dʒɛnt]
---------	-------------	--------	--------------------------

3. Un cas paradigmàtic fóra la realització de (jo) *bruj* ('cremo'), a partir de [bru'ʒa], l'únic cas de /ʒ/ en què trobem una alternança fonètica entre la realització ideal [ʒ] intervocàlica i l'al·lòfon en posició final de mot (veg. *infra*, casos (10) i (11)). A diferència de la realització sorda dels altres fonemes obstruents sonors en posició final de mot, ací no es percep amb claredat que s'hi apliqui ni l'ensordiment final ni l'africació: [^l'bruʃ] (?) vs. [^l'bruʃ] o *^l'bruʒ] (en qualsevol cas, caldria un estudi articulatori rigorós a través d'espectrograma per a donar compte d'aquesta realització paradigmàtica).

4. Cf. *migjorn* [mi'ʃjol] (Scala 2005: 7).

5. Per a més casos, veg. Scala (2005: 7).

6. Luca Scala ja em fa notar fa anys que la realització [dʒu'zɛp], amb [-p], es pronuncia només en les seqüències lexicalitzades *Jesús, Maria, Josep!* i *Jesú(s), Josep i Maria!*; cf. vocatiu [^l'dʒuzɛ] (Bosch 2002: 146, n. 14, amb esmenes).

anjoni [an^hd̪ɔni] 'anyell'

(8) Posició intervocàlica (de /d̪ɔ/)

desitjar	[dazi ^h d̪ɔa]	fetge	[^h fed̪ɔa]
mitja	[^h mi ^h d̪ɔa]	viatge	[vi ^h ad̪ɔa]

(9) Posició intervocàlica (de /ʒ/)

llegir	[li ^h d̪ʒi]	fregir	[fri ^h d̪ʒi] ⁷
--------	------------------------	--------	--------------------------------------

En relació amb els casos (6)-(7), també convé notar, des d'una perspectiva diacrònica, que als *Registres de danys* i *Registres d'estimes de fruita* (1683-1829) ja apareixen indicis ortogràfics amb <gi-> (+ <a, e, o, u>) —per mimetisme de l'italià— que abonen aquesta realització africada amb [d̪ɔ], tant en posició inicial com postconsonàntica: «angioni» per *anjoni* 'anyell', «argiola» per *arjola* 'era', «giaga» per *jaga* 'tanca', «giardi» per *jardi*, «giudia» per *judia* 'mongeta', «Giusé»; «Angiel», «Argientera» per *Argentera* (top.), «canongie», «giener» per *gener*, que cal comparar amb casos etimològics «farragia» per *farratge* 'farratge', «migia» per *mitja*, «migianas» per *mitjanes* i «hatgia» (o «atgia») 'hagi', «vâtgian» 'vagin', «vatgia» 'vagi' (Bosch 1999a: 31-32; Bosch 2008: 37, 256-257, 482). Vegeu el canvi gràfic <j-> → <gi-> en casos com *ju* 'coble de bous' a cavall dels segles xvii i el xviii: «juu» (o «juhu») → «giu», plural «giuns» o «giunts» (Bosch 2008: 694).

En canvi, convé notar casos esporàdics amb realització [ʒ], únicament en posició intervocàlica, «per influència de la fonètica sarda i sasseresca» (Scala 2005: 7-8):

(10) agerto	blanquigino	brager	'braser' ⁸
estrigrinar	exemple	quigina	
camijola	'camisa de dormir o de baptisme'		

(11) ajajo	ajamboliat	ajàpido	
ajo	bambijunc	braja	'brasa'
brujar 'cremar' ⁹	canijoni	estajó	'estació de l'any'

A vegades, per assimilació regressiva de sonoritat, aquest so el trobem també en contextos de pronúncia ràpida, com ara a (12):

(12) (Jo) deix menjar [deʒ man^hd̪ɔa]

7. Per a més casos, veg. Scala (2005: 7-8). Tanmateix, la diferència entre (8) i (9), per raons pràctiques i etimològiques, podria quedar reduïda fonològicament a /d̪ɔ/, que compartiria context intervocàlic amb els casos de (10) i (11). De moment, però, parteixo del supòsit que /d̪ɔ/ i /ʒ/ no es poden oposar fonològicament en alguerès en aquest context.

8. Veg. la nota 3.

9. Als *Registres de danys* el canvi *cremar* → *brujar* (< sasserès *brusgià*) no apareix fins al 1802, amb la solució *brujada* 'cremada', i el 1810 *han brujat* 'han cremat' (Bosch 2008: 927). Cf. Bosch (2002: 199, n. 68).

feix de llenya	[ˈfɛʒ ðe ˈɫɲɐ̃ɲa]
enmig d'aqueix bosc	[aˈmʲiʃi ðe keʒ ˈbɔsk] ¹⁰

2.3 Africada alveolar sorda

La realització africada alveolar sorda ([ʃs]) apareix en els contextos (13)-(15):

(13) *Posició postconsonàntica*

dolça	[ˈdoɫʃsa]	inserir	[aˈntsiˈri] ¹¹	
pansa	[ˈpãntsa]			(Bosch 2002: 202)

(14) *Posició postconsonàntica en casos de cliticització de -se*

menjant-se	[maɲˈdʒãntsa]	ninant-se	[niˈnãntsa]	(Bosch 2002: 201)
------------	----------------	-----------	--------------	-------------------

(15) *Posició final de mot*

dolç	[ˈdoɫʃs]	a cent anys!	[a saɲˈt ãnts] ¹²	(Bosch 2002: 200)
------	----------	--------------	-------------------------------	-------------------

Des d'una perspectiva diacrònica, als *Registres de danys* (1683-1829) i *Registres d'estimes de fruita* (1783-1829) trobem indicis ortogràfics amb <z> sobretot a partir del XIX —per mimetisme de l'italià—, que abonen aquesta realització africada amb [ʃs], tant en posició postconsonàntica com en còdes complexos a final de mot: «pansa» ~ «panza» (1801), «calsó» ~ «calzó» 'calçó', «sensa» ~ «senza»; cf., al XVIII, «mars» ~ «marts» 'març', «pichs» ~ «pichz» (1836) 'pics', «giuns» ~ «giunts» (1777) per a *juns* 'coble de bous' (Bosch 1999a: 160, n. 435; Bosch 1999b: 58; Bosch 2008: 37, 831, 842). Avui és un fenomen regular i generalitzat (Kuen 1932: 149, 165-167, 172; Bosch 2002: 184, n. 44).

2.4 Africada alveolar sonora

La realització africada alveolar sonora ([dʒ]) apareix en els contextos (16)-(18):

(16) *Posició intervocàlica*

cótzter	[ˈkoːdʒãr]	'colze'	dotze	[ˈdoːdʒa]
setze	[ˈseːdʒa]		utilitzar	[utiˈriːdʒa] (~ [utiliˈdʒa])

(17) *Posició inicial de mot*

zero	[ˈdʒeːɾo]	zeta	[ˈdʒeːta]
zona	[ˈdʒoːna]		

10. També, amb una dicció ràpida, [a ˈmiz ðe keʒ ˈbɔsk] (Bosch 2002: 201). Cf. *migdia* [mizˈðia] (Scala 2005: 7).

11. Bartomeu Simon escrivia «enseri» (Armangué 1996: 254).

12. O [a saɲˈt ãnts] (Bosch 2002: 199, n. 69).

- (18) Posició postconsonàntica
 donzella [dun'dzeʎa]   onze [on'dza]
 esmorzar [azmul'dza]   ~   esmorzada [azmul'dzara]¹³

Els casos (17) — amb <z> inicial de mot — i (18) — amb <z> postconsonàntica — són deguts a una interferència fonètica de l'italià (Scala 2005: 16).

3. ALGUNES CODES COMPLEXES AMB AFRICADA FINAL (-C + /z/ → -C + [tʃ])

Hi ha formació *ad hoc* de plurals — els casos (22)-(25) —, per analogia als casos -Vrs (-V[lʃts]), per realització en [l] de la /r/ travada de coda complexa final de mot, com en (19), o per despalatalització de /ʎ/ a [l] + /z/, com en (20), o amb -l/ etimològica (21):

- (19) caçadors [kasa'rolʃts]   carrers [ka'relʃts]
 servidors [salvi'rolʃts]   vestirs [vis'tilʃts]
- (20) conills [ku'nilʃts]   fills [fi'lʃts]
- (21) llimàntols [li'mantʃlʃts] 'llamàntols'   mújols [mu'dʒʃlʃts] 'llisseres'¹⁴
- (22) carrerons [kara'rolʃts]
- (23) mitjans [mi'dʒalʃts]
- (24) raons [ra'olʃts]
- (25) verens [va'relʃts] 'verins'

Fins i tot, amb epèntesi consonàntica de [l], per analogia als casos de (19), com *carrer* [ka're] → *carrers* [ka'relʃts]:

- (26) cafès [ka'felʃts]

Convé tenir present que en els casos de (19), només en singular opera l'elisió de -r/ → Ø / __##: *caçador* [kasa'ro], *servidor* [salvi'ro], *vestir* [vis'ti] (cf. *vestit* [vis'tit], plural *vestits* [vis'titʃts])(veg. Bosch 2002: 141, 201).

En canvi, el fenomen no sembla obeir a una restricció sil·làbica en codes complexes, per tal com també tenim casos analògics esporàdics amb -V[nts] com (28) i (29), per analogia als casos de (27) de base etimològica, amb /n/ subjacent que s'elideix a final de mot precedida de vocal tònica (procés regular en català):

13. Solucions en recessió, per l'italià *colació* [kura'sjo] (Bosch 2002: 64-67).

14. Cf., al segle XVIII, «llomàntuls» i «múgiuls» (Armangué 1996: 255).

ALGUNES CONSIDERACIONS A L'ENTORN DE LA DISTRIBUCIÓ I LA SONORITAT

- (27) calçons [kal'tsonts] marrons [ma'ronts] 'aixada ampla'
 cançons [kan'tsonts] plantons [praŋ'tonts] 'plançons'
 denunç [di'nuntʃ] (~ [da'nuntʃ]) 'denunció'

(28) sanglots [saŋ'gronts]¹⁵

(29) llavors [la'vonts]

Mentre (28) presenta una epèntesi consonàntica per analogia, com el cas (26); a (29) no s'activa el canvi de /r/ travada a [l] pròpia de (19): de fet, aquest cas sembla respondre a una analogia amb mots amb final fonològic amb /n/ precedida de vocal tònica, com els de (27).

4. SONORITAT DE LES AFRICADES A FINAL DE MOT

4.1 Quan el mot que segueix comença per vocal

Observem, en els exemples (30)-(32), una realització sonora de -/z/:

- (30) Tanca un poc els ulls
 a. [ˌtaŋka wm poki l'dz ulʃs]
 b. [ˌtaŋka wm poki lu'z ulʃs]
 c. [ˌtaŋka wm poki ru'z ulʃs] (Bosch 2002: 89)

(31) La nina dels ulls [la ˌnina ðel'dz ulʃs] (Bosch 2002: 89)

(32) Vos els ompliu [vu lðz um'priw] (Bosch 2002: 172, n. 4)

Ara bé, notem casos de resil·labificació postlèxica amb realització africada sorda de -/z/ precedida de nasal, com els mots de (27):

- (33) Plantons ensirits [praŋ'tonts antsi'rɪts] (Bosch 2002: 203)
 Germans i germanes [dʒalˌmantʃ i dʒalˌmanas]¹⁶

Aquesta realització sorda de -/z/ a (33) de coda complexa s'adiu amb la realització dels casos del § 4.2, en què apareix la vocal epentètica [i] en codex complexes travades.

15. Cf., al segle XVIII, el plural de *ju* [ˈdʒu] (grafiat «giu»): «giuns» → «giunts» (1777) [ˈdʒuntʃs] (Bosch 2008: 694).

16. Cf. els casos de (42)-(43).

4.2 *Quan el mot que segueix comença per consonant*

Les africades finals de mot adopten una realització sorda, amb resil·labificació postlèxica per aparició de vocal epentètica [i], per evitar codex (simples o complexos) travades per obertures consonàntiques.¹⁷

Els exemples (34)-(36) il·lustren casos amb africada (prepalatal o alveolar) en codex simples:

- (34) Veig el cel obscur [ˌveʎ̥i l sɛl asˈkur] (Bosch 2002: 142, n. 5)
- (35) Tots me miren [ˌtotsi ma ˈmiran] (Bosch 2002: 142)
- (36) Tots los fills
 a. [ˌtotsi lus ˈfils̺]

 b. [ˌtotsi rus ˈfils̺]

 c. [ˌtotsi s ˈfils̺]

Els exemples (37)-(39) il·lustren casos amb *-z/* en codex complexos:

- (37) Tens el martell [ˌtentsi l maɫˈtɛl] (Bosch 2002: 142, n. 5)
- (38) Plantons de pera ('plançons de perera') [praɲˌtontsi ðe ˈpera] (Bosch 2002: 203)
 Tu ma tens de fer un plaier [tu maˈtentsi ðe ˌfe wm praˈje]¹⁸
- (39) Los animals se trobaven [luz aniˌmaɫsi sa truˈbavan]
 Calçons curts curts [kaɫˌsonts̺ kuɫsi ˈkuɫts̺] (Bosch 2002: 142)
 Animals maravillosos [aniˌmaɫsi meraviˈloz̺us]

No sempre és imprescindible la resil·labificació amb vocal epentètica, com demostren els casos de (40) i (41), tant en codex simples com complexos:

- (40) Les altres qualitats que hi són
 a. [kwaliˌtatsi ke j ˈson] (o [kwariˌtatsi ke j ˈson])
 b. [kwaliˌtats ke j ˈson] (o [kwariˌtats ke j ˈson])
- (41) Si me vols fer aquesta caritat
 a. [si ma ˌvɔɫsi ˈfe | aˌkesta kariˈtat]
 b. [si ma ˌvɔɫs̺ ˈfe | aˌkesta kariˈtat] (Bosch 2002: 200)

La realització africada sorda de *-z/* amb [i] epentètica (casos (35)-(41)) també es dona en contacte amb *i* fonològica (conjunció), com hem vist a (33), malgrat

17. Cf. Bosch (2002: 142, n. 5). Per a més detalls sobre l'epèntesi vocàlica en alguerès, veg. Loporcaro (1997), Bosch (2002: 141-143) i Lloret & Jiménez (2008: 65-69, 72-74).

18. Dels etnotextos de Bosch (2002: 199-203).

l'obertura consonàntica sonora que segueix (42), amb */z/* precedida de nasal, que contrasta amb (43), amb */z/* en coda simple:

- (42) Germans i germanes [dʒaḷ,mants̃ i dʒal'manas]
 (43) Compares i comares [kum,paraz i ku'maras] (Bosch 2002: 200)

Tanmateix, convé advertir realitzacions alternatives en relació amb les afriques prepalatals (cf. el cas de (34)):

- (44) A mig d'aqueix bosc
 a. [a ɹmitʃi ðe keʒ 'bɔsk]
 b. [a ɹmiz ðe keʒ 'bɔsk] (amb dicció ràpida, com *migdia* [miz'ðia]; Scala 2005: 7)

4.3 Realitzacions del grup consonàntic /l+z/

Les realitzacions del grup consonàntic /l+z/ (clític pronominal o determinant) esdevenen [s] o [z], amb assimilació regressiva de sonoritat (en endavant, ARS), si precedeix un mot que comença per consonant ((45)-(46)); i [lɖz] si comença per vocal ((47)-(48)), i [lʃs] en final absolut en processos de cliticització pronominal (49):

- (45) dels pobres [des 'pɔbas]
 (46) als jugadors [az dʒuyə'rolʃs]
 (47) i els altres [i l'ɖz aɫrus]
 (48) pels animals [pelɖz ani'malʃs] (Bosch 2002: 151, n. 20)
 (49) compra'ls ['kompraʃs]
 deixa-te'ls [deʃataʃs] (Bosch 2002: 184)

Però també amb [u] epentètica, amb realització fricativa sonora, amb o sense elisió de /l/ (Bosch 2002: 98, 191), com a (50a-b), que contrasta amb (47)-(48) i (50c):

- (50) Amb los ulls torts
 a. [ama lu,z ulʃs 'tɔʃs] (o [ama ru,z ulʃs 'tɔʃs])
 b. [ama w,z ulʃs 'tɔʃs]
 c. [ama l,ɖz ulʃs 'tɔʃs]

A (51)-(54) podem sintetitzar les diverses realitzacions de /l+z/ precedit de preposició (Bosch 2002: 191, n. 63):

- (51) *a* + /l+z/
 a. als [aldz̄] + V- ~ [as] o [az] + C-
 b. a (l)os [a ws] o [a wz]
- (52) *de* + /l+z/
 a. dels [deldz̄] + V- ~ [des] o [dez] + C-
 b. de (l)os [de ws] o [de wz]
- (53) *per* + /l+z/
 a. pels [peldz̄] + V- ~ [pes] o [pez] + C-
 b. per (l)os [pe ws] o [pe wz]
- (54) *amb* + /l+z/
 a. amb els¹⁹ [ama ldz̄] + V- ~ [ama s] o [ama z] + C-
 b. amb (l)os [ama ws] o [ama wz]

Anàlogament, amb els casos de cliticització pronominal (Bosch 2002: 191 n. 63, 192):

- (55) *ne* + /l+z/:
 a. ne'ls: [naldz̄] o [neldz̄] + V- ~ [na s] o [na z] + C-
 b. ne (l)os: [na ws] o [na wz] (Bosch 2002: 190-192)

En els casos (51b), (52b), (53b), (54b) i (55b) cal partir de l'elisió de /l/, amb evolució -[l]- > -[r]- > Ø.

De manera esquemàtica, podem resseguir aquesta taula dels resultats del contacte entre /l+z/ i obertures vocàliques i consonàntiques, prenent com a base convencional els casos *als*, *dels*, *pels*, extensibles a tots els altres casos (determinants, clítics pronominals, combinacions de clítics i verbs, etc.).

(56)

			Context obertura sil·làbica	Realització amb ARS
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ V-	[ldz̄]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /b/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /p/-	[s]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /d/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /t/-	[s]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /g/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /k/-	[s]

19. Amb epèntesi de -[a] (Bosch 2002: 142).

ALGUNES CONSIDERACIONS A L'ENTORN DE LA DISTRIBUCIÓ I LA SONORITAT

A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /v/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /f/-	[s]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /s/-	[w(s)]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ [d̥z̥]-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ [d̥ʒ̥]-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ [t̥ʃ̥]-	[s]
			(+ [ʃ̥]-) ²⁰	[w(s)]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /l/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /ʎ/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /r/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /m/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /n/-	[z]
A+LS	DE+LS	PE(R)+LS	+ /ɲ/-	[z]

5. CONCLUSIONS

5.1 La distribució o ocurrència de les realitzacions africades (alveolars i prepalatals) en alguerès

Des d'un punt de vista fonològic, hem observat la generalització de les realitzacions al·lofòniques africades de /ʒ/ en totes les posicions sil·làbiques del mot (inicial, intervocàlica, postconsonàntica d'obertura i coda final), que es podrien explicar perfectament a partir del fonema /d̥ʒ̥/ des d'una perspectiva intradialectal: *genoll* [d̥ʒ̥a'nol], *taronja* [ta'rɔŋd̥ʒ̥a], *llegir* [li'd̥ʒ̥i] i, amb ensordiment d'obstruent final, *llig* [li't̥ʃ̥] 'llegeixo'.

Tanmateix, l'alguerès manté realitzacions fricatives prepalatals intervocàliques en mots de procedència sarda o sasseresa, que remetent a /ʒ/, com *brujar* [bru'ʒa]. També hem pogut observar l'ensordiment d'aquesta obstruent en posició final, tant en coda simple com complexa, com en *menj* [men't̥ʃ̥] 'menjo' i *llig* [li't̥ʃ̥] 'llegeixo', anàlogament a *desig* [da'zi't̥ʃ̥].

20. Cf. *Són herbes a posta pe(r) (l)os xarops*, amb realització [pew(s) ʃa]-, que tendeix a la simplificació de contínues; enfront de *És lo millor de(l)s xapadors* o *Del polp m'agrada més la part de(l)s xerros*, amb realització [des t̥ʃ̥]-, anàlogament a la solució amb resultat sonor, amb [dez d̥ʒ̥]-, *De(l)s zeros com a tu no me'n futi arrés* (exemples reportats per Luca Scala).

Pel que fa a les realitzacions de /ʃ/, també hem observat la generalització de [tʃ] en posició inicial de mot i en posició postconsonàntica d'obertura sil·làbica, com ara en *xapa* [ˈtʃapa] i *carxofa* [kaɫˈtʃɔfa].

Quant als fonemes sibilants alveolars, hem vist també la generalització de les realitzacions africades de /s/ tant en posició d'obertura postconsonàntica (per exemple, en *pansa* [ˈpant̪sa] i *ninant-se* [niˈnant̪sa]) com en posició final de mot precedida de consonant (per exemple, *dolç* [ˈdoɫts] i *cançons* [kanˈtsont̪s]). També pel que fa a /z/, amb *zero* [ˈd̪zɛrɔ] i *onze* [ˈond̪za], respectivament.

Des d'una perspectiva diacrònica, hem vist que la documentació dels segles XVIII i XIX ja es fa ressò de l'africació d'aquests fonemes prepalatals i alveolars.

5.2 La caracterització d'algunes codex complexes amb africada final -C + /z/ → -C + [ts] (determinades per la presència del morf de plural /z/)

Hem descrit els processos analògics de formació *ad hoc* de plurals que expliquen l'alternança de realitzacions -V[nts] i -V[ts], sempre amb intervenció d'un procés d'africació, al marge de l'ensordiment d'obstruents finals: [saŋˈgront̪s] per *sanglots* i [karaˈroɫts] per *carrerons* o [kaˈfɛɫts] per *cafès*, per analogia amb realitzacions regulars com *cançons* [kanˈtsont̪s] i *servidors* [salviˈroɫts], *conills* [kuˈnilts] i *llimàntols* [liˈmaɲtuɫts], respectivament. Són casos que responen a l'analogia de -Vrs (-V[ts]), per realització en [l] de la /r/ travada de coda complexa final de mot, o per despallatització de /ʎ/ a [l] + /z/ o amb -/l/ etimològica. En qualsevol cas, quantitativament, hi ha més casos d'analogies en -V[ts], un fenomen que caldrà estudiar amb deteniment.

5.3 Sonoritat de les africades a final de mot seguides de vocal o de consonants inicials

Finalment, hem pogut descriure la sonoritat de les africades a final de mot seguides de vocal o de consonant inicial. En aquests casos, hem observat la incidència de la vocal epentètica [i] (per restriccions sil·làbiques de l'alguerès) i de determinades elisions vocàliques, que condicionen processos de sil·labificació postlèxica:

a) Les africades finals de mot adopten una realització sorda, amb resillabificació postlèxica per aparició de la vocal epentètica [i], per evitar codex (simples o complexes) travades per obertures consonàntiques:

- i. Codex finals simples: *veig el cel obscur* [ˌveʃi l sɛl asˈkur] i [a ˌmiʃi ðe keʒ ˈbɔsk] (amb prepalatal); *tots me miren* [ˌtɔtsi ma ˈmiran] i *tots los fills* [ˌtɔtsi rus ˈfiɫts] (amb alveolar).
- ii. Codex finals complexes: *tens el martell* [ˌtentsi l maɫˈtɛl] i *animals meravillosos* [aniˌmaɫtsi meraviˈlozɔs]. També adopten aquesta realització en

contacte amb *i* fonològica (conjunció): *germans i germanes* [dʒal.mants̄ i dʒal'manas], que contrasta amb la realització sonora regular de /z/ en coda simple: *compares i comares* [kum.paraʒ i ku'maras].

b) Un cas a part ha estat la descripció de les realitzacions del grup consonàntic /l+z/ (clític pronominal o determinant), amb realització [s] o [z], amb assimilació regressiva de sonoritat, si precedeix un mot que comença per consonant: *dels pobres* [des 'pɔbas] i *als jugadors* [az dʒuʝa'roʎts̄], respectivament; i [ldʒ] si comença per vocal i *els altres* [i l'dʒ aʎtrus] i *pels animals* [peldʒ ani'malts̄]. I, com hem vist, -[ʎts̄] en final absolut en processos de cliticització pronominal: *compra'ls* ['kompraʎts̄] i *deixa-te'ls* ['deʃataʎts̄]. Ara bé, també aquestes solucions /l+z/ alternen amb altres realitzacions per intervenció de [u] epentètica, amb realització fricativa sonora, amb o sense elisió de /l/. Així, *Amb los ulls torts*, pot realitzar-se [ama luʒ ulʎts̄ 'tɔʎts̄] (o [ama ruʒ ulʎts̄ 'tɔʎts̄]), sense caiguda de /l/, o preferentment [ama wʒ ulʎts̄ 'tɔʎts̄] (a partir de l'elisió de /l/, amb evolució -[l]- > -[r]- > Ø), que contrasta amb [ama l̄dʒ ulʎts̄ 'tɔʎts̄].

ANDREU BOSCH I RODOREDA
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARMANGUÉ I HERRERO, Joan (1996), *Llengua i cultura a l'Alguer durant el segle XVIII: Bartomeu Simon*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOSCH I RODOREDA, Andreu (1998), «El català de l'Alguer a l'Atlante Linguistico Italiano», *Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano*, 3 Serie 22, Torí, pp. 1-42. [Revisat i completat, també editat a Bosch 2002, pp. 81-135.]
- (1999a), *Els noms de la fruita a l'Alguer. Edició dels registres d'estimes de fruita de la «Barracelleria» (1783-1829)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1999b), «Una primera aproximació a la llengua del 'Sermó del Dessendiment de Giesuchrist de la Creu'», dins Joan Armangué (ed.), *La Setmana Santa a l'Alguer. Festa, drama i cançó*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 49-69.
- (2002), *El català de l'Alguer*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2008), «La interferència dels parlars sards en el català de l'Alguer entre els segles XVII i XVIII. Estudi del lèxic a través dels registres de danys de la 'Barracelleria' (1683-1829)», tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- BOSCH I RODOREDA, Andreu & Joan ARMANGUÉ (1995), «Una traducció en català de la *Grammatica algherese*. Fonologia de Joan De Giorgio Vitelli», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 71, Castelló, pp. 501-531.

- BOSCH I RODOREDA, Andreu & M. A. Susanna SANNA (1996), *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya*, Barcelona, Rafael Dalmau editor.
- BOSCH I RODOREDA, Andreu & Luca SCALA (1999), «Variació fonètica i cliticització pronominal en alguerès: una primera aproximació intradialectal», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 26, Barcelona/València, pp. 107-130. [Revisat, també editat a Bosch 2002: 171-205.]
- KUEN, Heinrich (1932), «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana, [1]», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, 5, Barcelona, pp. 121-177.
- (1934), «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana, [2]», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, 7, Barcelona, pp. 41-112.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, SECCIÓ FILOLÒGICA (2003), *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*, a cura de Josep Vallverdú, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [Amb modificacions i nova estructuració, també editat a Scala 2003.]
- LLORET, Maria-Rosa (2004), «Efectes col·laterals de la 'desinència zero' en la flexió verbal algueresa», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. 49 («Miscel·lània Joan Veny», 5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 233-266.
- LLORET, Maria-Rosa & Jesús JIMÉNEZ (2008), «Marcatge posicional i prominència en el vocalisme àton», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 45, Barcelona/València, pp. 55-91.
- LOPORCARO, Michele (1997), «On vowel epenthesis in Alguer Catalan», dins Pier Marco Bertinetto, Livio Gaeta, Georgi Jetchev & David Michaels (ed.), *Certamen Phonologicum III. Papers from the Third Cortona Phonology Meeting, April 1996*, Torí, Rosenberg & Sellier, pp. 205-227.
- SCALA, Luca (2003), *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2005), *Primer curs d'alfabetització per dependents de la Pública Administració, L'Alguer*, La Celere, Municipi de l'Alguer.
- VENY, Joan & Lídia PONS (1998), *Atles lingüístic del domini català. Etnotextos del català oriental*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- WHEELER, Max W. (2005), *The phonology of Catalan*, Oxford, Oxford University Press.